

ŠTÚDIE

K NIEKTORÝM VOJENSKOSTRATEGICKÝM OTÁZKAM
POSTAVENIA SLOVENSKA V ČASE TRIDSAŤROČNEJ VOJNY

VOJTECH DANGL

DANGL, V.: About some military-strategic issues of the position of Slovakia during 30-years war. *Vojenská história*, 2, 2, 1998, pp 3 – 13, Bratislava.

The author focused in this study on the analysis of three fundamental factors affecting a military performance at the contemporary Slovak region during 30-years war. These factors had played an important role in the tactical and strategical decisions of military staffs of the fighting sides. The first factor was geographical, the second was a strategical importance of a fortress system at the Slovak region issue, and finally a domestic inhabitants attitude and participation in the armed movements and wars in home environment. From the geographical point of view he addresses the natural environment that influenced also courses of state uprising crusades. The author also states that the military expeditions course and intensity was affected also by a chain of fortress systems and relevant attitude of their owners – Hungarian magnates and nobility. He assesses in this study an opinion of particular domestic inhabitants components on the uprising, a Turkey support issue, and an importance of movements in the Western-European Protestant practitioners' strategic planes.

Military history. Slovakia. Slovakia during 30-years war.

Mocenské záujmy európskych štátov vyústili roku 1618 do dlhotrvajúceho vojnového konfliktu dvoch koalícií. V rôznych etapách sa do jeho priebehu zapájali prakticky všetky stredoeurópske štáty s rozsiahlymi priľahlými oblasťami v severnej i západnej Európe a vojnový ruch neobišiel ani územie Slovenska. Protihabsburské ozbrojené vystúpenie Gabriela Betlena sa stalo súčasťou tridsaťročnej vojny čoskoro po jej vypuknutí, konkrétne v jej tzv. českej, ale aj neskoršej dánskej fáze. Súčasťou záverečnej fázy tridsaťročnej vojny bolo aj povstanie uhorských a sedmohradských stavov proti rakúskym Habsburgovcom pod vedením Juraja I. Rákociho. Prevažná väčšina bojových akcií súvisiacich s týmito povstaniami sa odohrala na území dnešného Slovenska. Tunajšie obyvateľstvo znášalo konzekvencie týchto krutých časov a negatívne sprievodné javy vojenských ťažení. Samo bolo často aktívnym činiteľom vo vojnovom diania, pričom hospodárske a sociálne dôsledky ozbrojených konfliktov veľmi výrazne poznačili život dedinského a mestského obyvateľstva. A to v čase, keď územie slovenských stolíc hospodársky, demograficky i kultúrne patrilo medzi najrozvinutejšie časti Uhorska. Toto územie bolo zahrnuté ako jedno z bojísk aj do vojnových plánov zainteresovaných mocností a štátov v období, keď hrozba ďalšej tureckej expanzie v tomto regióne stále pretrvávala. Naznačené skutočnosti teda priam predurčujú potrebu aspoň stručne sa zmieniť o niektorých faktoroch ovplyvňujúcich vojenské dianie na tomto teritóriu. Chcel by som sa zmieniť o troch takýchto činiteľoch bez toho, že by som si uzurpoval právo tvrdiť, že práve ony sú najdôležitejšími či najvýraznejšími črtami, ktorými sa Slovensko zakreslilo na temný obraz tridsaťročnej vojny. Nesporne však mali výrazný podiel pri rozhodnutiach taktickej i strategickej povahy vojenských štábov bojujúcich strán. Prvým je geografický faktor, v určitých fázach prerastajúci do kontúr faktora geopolitického významu. Druhým je problém strategického významu pevnostnej sústavy na území Slovenska v prvej polovici 17. storočia. Tretím je postoj a účasť obyvateľstva na ozbrojených hnutiach a vojnách v domácom prostredí. Záverom, vychádzajúc z týchto premís, sa dotknem aj všeobecnejších vojenskopolitických súvislostí.

Roku 1541 Turci porazili vojská cisára Ferdinanda I., obsadili Budín a veľkú časť územia medzi Tisou a Dunajom, z ktorého potom vytvorili tzv. budínsky pašalik s priamou väzbou na

Osmanskú ríšu. Uhorsko sa tak rozpadlo na tri časti. Severná a západná časť krajiny, ktorej ťažisko tvorilo územie dnešného Slovenska a kam sa presťahovali aj hlavné správne a cirkevné inštitúcie a ústredné uhorské orgány, vrátane sídla uhorských snemov, zostala v rukách Ferdinanda I. Ten v rámci bojov a upevňovania panovníckej autority oceňoval dôležitosť Slovenska z hľadiska záujmov habsburskej politiky i ako obrannej a nástupnej bázy v boji proti Turkom.¹ Nebolo tomu inak ani za jeho nástupcov, ktorí si uvedomovali, že strategický význam tohto územia je určený už jeho geografickou polohou a geopolitickými danosťami. Toto teritórium, rozkladajúce sa v severnej časti Karpatskej kotliny, je lemované na západe a severe vencom karpatských pohorí, ktoré tvorili dôležitú prírodnú obrannú bariéru. Jeho strednú časť vyplňa horská sústava stredoslovenských a východoslovenských pohorí, bohatých na rudné náleziská. Vnútrohorské doliny a kotliny poprepájané priesmykmi, tiesňavami, horskými prechodmi a ťažko prístupnými cestami tvorili pre obranu vcelku výhodný terén, ľahko brániteľný aj menším počtom vojsk, zásekmi či obrannými zemnými valmi. Sťažovaná komunikačná priechodnosť vystavovala útočníkove vojská veľkej námahe, možným prekvapeniam a sťažovala vedenie útočných vojenských operácií.² Navyše, v sledovanom období panovník, vojensky silne zainteresovaný na západe, nemusel mať vážnejšie obavy z útoku zo severnej strany, kde kráľovské Uhorsko susedilo s Poľskom, s ktorým Habsburgovci nemali vážnejšie nezhody. Situácia sa však do určitej miery zmenila v súvislosti s protihabsburskými hnutiami v prvej polovici 17. storočia. V tom čase práve z Poľska bolo podniknutých niekoľko vpádov na územie ovládané povstalcami na Slovensku, ktoré organizovali predovšetkým prohabsbursky naladení svetiskí a cirkevní hodnostári. Katolícke Poľsko taktó zostávalo určitou hrozbou pre vodcov stavovských povstaní a nútilo ich z času na čas vyčleňovať vojenské sily aj proti možnému vpádu zo severu.³

Vojensky oveľa zraniteľnejšie bolo územie Slovenska z juhu, juhovýchodu a juhozápadu, a to predovšetkým z oblastí Podunajskej nížiny a z rovín v údolia rieky Tisy, Laborca, Hornádu, Východoslovenskej nížiny, od pohorí Mátry pozdĺž tokov riek Slaná, Ipel', Hron, Nitra a Váh. Neustálená južná hranica s Osmanskou ríšou znamenala permanentné nebezpečenstvo väčších či menších vpádov, koristníckych výprav a nepokojov v tejto oblasti, a to najmä po prelomení obrannej línie na Ipli, keď boli narušené do určitej miery aj hlavné komunikačné systémy na súši i v vodných tokoch. Viaceré obchodné cesty smerujúce zo stredného Slovenska na Viedeň museli byť presmerované a začali sa využívať menej schodné, pre povozy a jaz-

¹BAĎURÍK, J.: Slovensko v zápase Ferdinanda I. o uhorskú korunu. In: Slovensko a Habsburská monarchia v 16. a 17. storočí. Zborník príspevkov z vedeckého sympózia usporiadaného dňa 22. novembra 1994 v Bratislave. Bratislava 1995, s. 35.

²Podrobnejšie pozri: KLEIN, B.: Vojenskohistorické súvislosti začlenenia Slovenska do Uhorského štátu v 10. – 12. storočí. In: Vojenské obzory, 3, 1996, príloha H, 1/1996, s. 4 – 5; KLEIN, B.: Náčrt geopolitického vývoja Slovenska do začiatku 20. storočia, rkp., s. 1 – 13; KULAŠÍK, P.: Náčrt geopolitickej problematiky Karpatskej kotliny a dunajského priestoru. In: Zborník príspevkov k vojenským aspektom geopolitického postavenia Československa a Slovenska. VVPS Bratislava 1992, s. 4 – 18; KLIMKO, J.: Vývoj územia Slovenska a utvárania jeho hraníc. Bratislava 1980.

³Napr. v novembri 1619 vpadol z poľského územia na východné Slovensko Juraj Druget a pri Humennom porazil Juraja Rákociho. Aj keď čoskoro opustil územie Slovenska jeho diverzná akcia pomohla rozhodnutiu Betlena prerušiť obliehanie Viedne. (DANGL, V. – KOPČAN, V.: Vojenská dejiny Slovenska (1526 – 1711), zv. II., Bratislava 1995, s. 132). Ohrozenie zo strany Drugeta za podpory poľského dvora malo aj širší dosah. Poskytlo Porte zámenku na útok proti Poľsku a jeho spojencovi, moldavskému kniežat'u Gašparovi Gracianimu a neskôr aj k organizovaniu neúspešnej výpravy do Podolia. (ROTMAN, C.: Zur Frage Osmanischer Teilnahme am Dreissigjährigen Krieg. Vorabend des um 1620 osmanischen Feldzuges gegen Moldau. In: Revue des Études Sud-Est Européennes, 13, 1975, s. 417 – 424. KOPČAN, V.: Turecké nebezpečenstvo a Slovensko. Bratislava 1986, s. 115). Roku 1620 sa robili opatrenia na Oravskom hrade proti poľskému kozáckemu vojsku, ktoré sa mienilo spojiť s vojskami gen. Dampiera. Napriek zásekom sa kozáci dostali cez územie Oravy na Považie. Asi tisícľenná skupina sa potulovala okolo Bytče a Žiliny. Neskôr sa vrátili do Poľska. (KOČIŠ, J.: Imrich Thurzo a jeho korešpondencia /1609 – 1621/ In: Slovenská archivistika, 23, 1988, č. 2, s. 87). V októbri 1620 Gašpar Ilešházi oddiaľoval svoj príchod k hlavným silám Betlena odvolaním sa na možný vpád z Poľska a obsadil tiesňavy na Orave. (SZÁDECZKY – KARDOSS, L.: Bethlen Gábor és Trecsén vármegye 1619 – 1629. Budapest 1915, s. 15).

dectvo oveľa náročnejšie a dlhšie trasy. Turecké nebezpečenstvo značne komplikovalo aj spojnicu medzi východným a západným Slovenskom, kde sa využívali prakticky dva hlavné ťahy ústiace do údolia Váhu, Nitry a Hronu. Strategicky dôležitú úlohu hrala spojnica medzi Bratislavou a Košicami, ktorá smerovala cez Senec, Hlohovec, Žabokreky, Nedožery, Slovenské Pravno, Ružomberok. Liptovský Mikuláš, Hybe, Levoču a Prešov.⁴ Okrem obchodných a iných hospodárskych aktivít zabezpečovala aj spojenie Viedne a najdôležitejších obranných centier na západnom Slovensku s cisárskymi posádkami na hraniciach Sedmohradska a so strategickým centrom tejto oblasti – Košicami. V určitých úsekoch bola ťažko schodná, vojensky zraniteľná, prekonávala veľké výškové rozdiely, prechádzala brodmi i úžinami. Nemenej dôležitú úlohu zastávalo prepojenie k banským mestám od Zvolena na Vígľaš a údolím Slatiny na Lučenec a Fiľakovo. Dunaj s jeho prítokmi bol popri oblúku karpatských pohorí ďalším určujúcim geografickým determinantom ovplyvňujúcim nielen vojenskostrategické rozhodnutia, ale aj širšie koncipované úvahy geopolitickej povahy. Aj z toho dôvodu mala veľký význam mala dopravná spojnica po Dunaji a pozdĺž jeho toku. Bola využívaná najmä na prevoz výzbroje, výstroja, munície a iného materiálu pre armádu, ale aj na presun vojsk.⁵ Samozrejme tieto komunikačné trasy vo vojnových časoch využívali obidve bojujúce strany. Cisárské vojská a ich spojenci, ale aj Turci a vojská vodcov stavovských povstaní Gabriela Betlena a Juraja I. Rákociho. Ich ovládnutie a kontrola mali prvoradá vojenský význam.

Obidve spomenuté ozbrojené vystúpenia mali svoje kryštalizačné jadro v Sedmohradsku, ktoré z pôvodne vnútornými spormi zmietaného nárazníkového štátu medzi osmanskou a habsburskou ríšou sa v prvej polovici 17. storočia stalo dôležitým mocenským faktorom vo východnej Európe. Sedmohradsko malo dôležitú strategickú polohu v prípade nástupu do strednej Európy i na Balkán a získalo vplyv aj v Poľsku a v Podunajsku. V Betlenovej osobe si za podpory Istanbulu zasadol na sedmohradský stolec muž s nemalými osobnými ambíciami, ale aj politickými, diplomatickými a vojenskými schopnosťami. Vo vnútornej politike cieľavedome obmedzoval vplyv sedmohradského snemu, svojou hospodárskou politikou získal značné zdroje, ktoré použil na budovanie vojska. Jeho spojenectvo s Turkami znamenalo vážnu hrozbu pre rakúsku monarchiu.⁶ Betlen svoju prvú výpravu roku 1619 zdôvodňoval náboženskými a stavovskými príkormi. V pozadí jeho úvah sa však skrývali ďalekosiahlejšie ciele a osobné ambície nevynímajúc ani úsilie o získanie českej koruny a v ďalekosiahlom horizonte víziu akéhosi znovuzjednotenia Uhorska v hraniciach ríše Mateja Korvína. Ďalší vývoj ho však nútil k čoraz väčším korekciám týchto predstáv. Za prvý krok na ich uskutočnenie považoval vniknutie na Slovensko a čo najrýchlejšie spojenie s vojskami povstaleckých českých a moravských stavov.⁷

Juraj I. Rákoci si takmer 15 rokov upevňoval pozície v Sedmohradsku, kým sa rozhodol pre vpád do Uhorska, a tým aj pre vstup do tridsaťročnej vojny. Rozhodujúci krok učinil až pod

⁴DANGL, V. – KOPČAN, V.: c. d., s. 50.

⁵Tamže.

⁶Z publikovaných dokumentov vyplýva, že české, moravské a sliezske protestantské stavy, ako aj Fridrich Falcký si tieto danosti uviedomovali, a najmä po jeho vstupe do tridsaťročnej vojny vyvinuli veľké diplomatické úsilie udržať ho ako koaličného partnera. Pozri: Prameny k dejinám tricitelité války (1618 – 1625). Praha 1951; Documenta Bellum Tricennale Illustrantia, zv. II. a III. Praha 1976, 1978. Už pri porovnaní záznamov v registri je zrejme silná frekvencia hesla Betlen a s ním súvisiacich údajov.

⁷Podrobnejšie vojenský priebeh Betlenovho povstania pozri: Bethlen Gábor emlékezete. Budapest 1980; DANGL, V.: Bethlen proti Habsburkům. Slovo k historii, 37. Praha 1992; DANGL, V.: Slovensko vo víre stavovských povstaní. Bratislava 1986, s. 71 – 106. DANGL, V. – KOPČAN, V.: c. d., s. 126 – 143; Magyarországi hadtörténet, zv. I. Budapest 1984, s. 251 – 264; NAGY, L.: Bethlen Gábor a független Magyarországiért. Budapest 1969; NAGY, L.: Bethlen Gábor a nagy fejedelem. Budapest 1964; NAGY, L.: Magyar hadseger és hadművészet a harmincéves háborúban. Budapest 1972; ROUBÍK, F.: Valdštejnovo tažení na Slovensko roku 1626. In: Sborník Ministerstva vnitra, 8, Praha 1935, s. 145 a n. OLCHVÁRY, Ö.: Bethlen Gábor hadseregének szervezete és hadviselési módszere. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1888, s. 601 – 616; SZEKFÜ, GY.: Bethlen Gábor. Budapest 1929; Vojenské dějiny Československa (1526 – 1918), zv. II. Praha 1986, s. 123 – 124.

vplyvom švédskych úspechov v rokoch 1642 – 1643 v Sliezske a na Morave. Svojím vojenským zásahom sa usiloval predovšetkým dosiahnuť opätovné pričlenenie siedmich uhorských stolíc k Sedmohradsku (tam sa nachádzala aj veľká časť jeho majetkov), ktoré ešte Mikulovským mierom získal Betlen a ktoré bol nútený odstúpiť. Ďalej natrvalo zahatať pokusy Habsburgovcov o podlomenie jeho moci v Sedmohradsku a rozšíriť slobodu protestantského vierovyznania. Aj v Rákociho plánoch prebleskovala odvážna myšlienka spojiť za priaznivých podmienok Sedmohradsko a Uhorsko. Jeho vojenský zámer bol jednoduchý. Za podpory prívržencov na Slovensku čo najrýchlejšie postúpiť k moravským hraniciam, spojiť sa so Švédmi a ďalej postupovať podľa spoločného plánu, alebo aspoň získať podporu na naplnenie vlastných úmyslov. Spoliehal sa pritom na diplomatickú podporu protihabsburskej koalície, predovšetkým Francúzska.⁸

Výpravy Gabriela Betlena smerovali roku 1619, 1623 a 1626 cez územie Slovenska z východu na západ s menšími odchýlkami už spomenutými komunikačnými trasami. Z Alba Iulia cez Varadín k Debrecínu a do Košíc, ktoré boli sídlom hornouhorského hlavného kapitánátu a kde si neskôr aj Juraj I. Rákoci zriadil hlavný stan.⁹ Betlenovi velitelia František Rédei a Juraj Sėci potom smerovali južne na Fil'akovo, Szendrő, Sečany, Divín, Drégely a po kapitulácii Nových Zámokv k Trnave. Sám Betlen na čele severného prúdu postupoval po už naznačenej trase zo Spiša cez Liptov a Turiec údolím Váhu. I ďalšie jeho výpravy z východu na západ až na menšie odchýlky kopírovali tieto trasy s tým rozdielom, že jeho postup roku 1626 v Poiplí zastavil Valdštejn.¹⁰

Mapa pohybu povstaleckých vojsk Juraja I. Rákociho zo Sedmohradsku na pomoc Švédov o osemmásť rokov neskôr je takmer identická. Po získaní Zátisia 12. marca 1644 Rákoci vtiahol do Košíc a v polovici marca jeho oddiely začali postupovať na západ. Údolím Hornádu a Váhu napredovali hlavné sily pod velením Juraja Kaproncaiho, jeho postup však zastavili cisárske sily pri Hlohovci. Pozdĺž Hrona smerom na banské mestá tiahli jednotky Pavla Bornemisu a v povodí riek Slaná, Rimava a Ipel' sa presúvali oddiely Gabriela Bakoša, Žigmunda Rákociho a Žigmunda Korniša. Aj ústupové trasy oboch vodcov stavovských povstaní na Slovensku sú si veľmi podobné. Prírodný reliéf Slovenska a zemepisné danosti po stáročia vyškúšanými komunikačnými trasami zohrali svoju úlohu aj v čase tridsaťročnej vojny.

Neboli to však iba geografické danosti nášho územia, ktoré podmieňovali smer a intenzitu vojenských ťažení. Mimoriadne dôležitú úlohu tu zohrával reťazec pevnostných zariadení a s tým súvisiaci postoj ich majiteľov – uhorských veľmožov a šľachty. Z uhorských pevností a hradov v prvej polovici 17. storočia iba asi polovica bola v kráľovskej držbe, a to predovšetkým tie, ktoré z hľadiska obrany Viedne a dedičných krajín mali prvoradý strategický význam. Väčšina hradov ležiacich na postupových trasách protihabsburských vojsk, a to aj strategicky také významné hrady, akými boli Blatný Potok, Muráň, Levice, Nitra, Orava, Trenčín a pod., zostávali stále v rukách uhorských veľmožov. Ich držba mala nedocenený význam. Spočívala nielen v zabezpečení spojovacích a zásobovacích trás a najdôležitejších bro-

⁸O vstupe Juraja I. Rákociho do tridsaťročnej vojny pozri: DANGL, V.: K otázke zapojenia Juraja I. Rákociho do tridsaťročnej vojny. In: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 35, 1955, s. 119 – 126. K vojenskému priebehu povstania bližšie: CSEH – SZOMBATHY, L.: Rákóczi György 1644-es hadjárata. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1956, č. 1, s. 43 – 76, 1957, č. 1 – 2, s. 101 – 135; DANGL, V.: Slovensko vo víre, c. d., s. 107 – 129; DANGL, V. – KOPČAN, V.: c. d., s. 143–153; Magyarország hadtörténete, c. d., s. 261–270; NAGY, L.: Magyar hadsereg, c. d., NAGY, L.: „Megint fölszánt magyar világ van...” Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburgellenes küzdelmeiben. Budapest 1985; SZILÁGYI, GY.: I. Rákóczi György 1539 – 1648. Budapest 1893; TÓTH, L.: Rákóczi György beavatkozása a 30 éves háborúban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 18, 1917, s. 100 – 138, 260 – 291; Vojenské dějiny Československa, c. d., s. 123 – 124.

⁹Košice zostali v držaní Betlena plných 10 rokov a 2 mesiace do roku 1629. Rákoci tu mal sídlo 4 roky a 8 mesiacov až do svojej smrti.

¹⁰K vojenským manévrom okolo nevybojovanej bitky: DANGL, V.: Slovenko vo víre, c. d., s. 92 – 98; NAGY, L.: Bethlen és Wallenstein. Interpress Magazin, 1976, č. 7. POLIŠENSKÝ, J. – KOLLMANN, J.: Valdštejn. Ani císař, ani král. Praha 1995, s. 101 – 109; ROUBÍK, F.: c. d.

dov, v poskytovaní ochrany okolitému obyvateľstvu, v umožňovaní dlhodobého skladovania munície, zbraní a iného vojenského materiálu, potravinových zásob pre vojsko, v poskytovaní vojenskej pomoci a v zaistení vlastnej armády v prípade jej ústupu, ale aj v zabezpečení nadvlády nad okolitým územím. V uhorských pomeroch navyše umožňovala realizovať obľúbenú taktiku náhlych prepadov a krátkodobých vpádov na územie protivníka. Pre povstalecké vojská, ktoré neboli vybavené ani vycvičené na dlhšie obliehanie, mohli pevnosti a hrady tvoriť takmer neprekonateľnú prekážku a v zásade ovplyvniť ich ďalší postup.¹¹ Z hľadiska bojujúcich strán bol teda mimoriadne dôležitý postoj majiteľov hradov k tej či onej strane. To spravidla malo bezprostrednú nadväznosť aj na konfesijnú príslušnosť daných rodov i na iné politické, rodinné a majetkové faktory.

Pre podporu Betlenovho i Rákociho hnutia na území Slovenska mal prvoradá význam fakt, že hrady a opevnené centrá na trasách ich postupu boli prevažne v rukách protestantských rodín, ktoré sympatizovali s protihabsburským hnutím. V priebehu dvoch mesiacov roka 1619 Betlen získal v Hornom a Dolnom Uhorsku viac ako 50 hradov, z ktorých polovica sa dostala pod jeho kontrolu prostredníctvom ich majiteľov.¹² Nahrávala mu aj rozmáhajúca sa nespokojnosť s protireformáciou, porušovanie podmienok Viedenského mieru v oblasti náboženského vierovyznania i výrazný odpor časti uhorskej šľachty voči Ferdinandovi II. Rýchlu a reťazovitú kapituláciu kráľovských hradov dobovej pramene vo všeobecnosti pripisovali neplateniu pravidelného žoldu ich posádkam.

Rákoci sa programovo vyhlasoval za ochrancu protestantov, bol jedným z najväčších majiteľov pôdy na území Horného Uhorska, čo mu zabezpečovalo á priori veľký vplyv v tomto regióne. Pre Betlena však z vojenského i politického hľadiska bolo rozhodujúce, že získal podporu takých vplyvných a majetných veľmožov, akými boli syn bývalého sedmohradského kniežata Juraj Rákoci, aktívny účastník Bočkajovho povstania a hlavný župan Gemerskej a Malohontskej stolice Juraj Sėči, majiteľ hradov Bytča, Lietava, Orava a Tokaj Imrich Turzo, novozámocký hlavný kapitán Stanislav Turzo, majiteľ Trenčianskeho hradu Gašpar Ilešházi a jeden z najväčších veľmožov Zadunajska, disponujúci silným banderiálnym vojskom, František Baťán. Pripojenie Rákociho zaistilo roku 1619 Betlenovi prechod cez Tisu pri Tokaji a ovládnutie územia medzi Bodrogom a Hornádom, obsadenie Košíc a pripojenie spišských miest. Turzovci a Gašpar Ilešházi pomohli ovládnuť Považie a také významné hrady ako Trenčín a Orava. Sėči mal rozhodujúci vplyv pri zabezpečení stredoslovenských banských miest a pri dobrovoľnej kapitulácii Muráňa, Divína, Palánku, Nových Zámkov a ďalších hradov. A čo bolo z hľadiska priebehu tridsaťročnej vojny v tomto teritóriu zvlášť dôležité, títo veľmoži, predovšetkým Imrich Turzo, sprostredkovali aj kontakty s vojskami českých a moravských stavov.¹³ Nezanedbateľný bol aj vojenský potenciál, ktorým títo, ale aj ďalší príslušníci uhorskej vysokej šľachty disponovali.¹⁴

Uvedené postoje však zd'aleka neznamenali bezvýhradnú oddanosť. Hornouhorská protestantská šľachta podporovala Betlena len dovtedy, pokiaľ sa vojenská situácia povstalcov zda-

¹¹K danej problematike podrobnejšie: ACSÁDY, I.: Végváraink és költésgeik a XVI. – XVII. században. In: Hadtörténelmi közlemények, 1888, s. 266 a ď.; DANGL, V.: K otázke protitureckej obrany a pevnostného systému v 16. storočí v Uhorsku. In: Fortifikace a obrana státu 1. Mezinárodní konference Hradec Králové 9. 6. – 11. 6. 1993. Praha 1995, s. 48 – 63; DANGL, V. – KOPČAN, V.: c. d., s. 58 – 65; DELBRÜCK, H.: Geschichte der Kriegskunst, zv. IV., Berlin 1920, s. 243 a n.; FIALOVÁ, H. – FIALA, A.: Hrady na Slovensku. Bratislava 1966; GERŐ, L.: Magyar várak. Budapest 1968; GERŐ, L.: Magyarországi várépítészet. Budapest 1955; ILLÉS, GY.: Végek dícsérete. Magyar vágvárak. Budapest 1985; KOPČAN, V. – KRAJČOVIČOVÁ, K.: Slovensko v tieni polmesiaca. Martin 1983, s. 116 – 176; LICHNER, J.: Stavebný charakter mestských hradieb a opevnení za čias tureckého nebezpečenstva na Slovensku. In: Vlastivedný časopis, 13, 1964, č. 1, s. 1 – 12; Magyarországi végvárak a 16. – 17. században. Eger 1983, a i.

¹²NAGY, L.: A végvári dícsőség nyomában. Budapest 1978, s. 133.

¹³NAGY, L.: Megint fölszánt, c. d., s. 22 – 23. Tiež KOČIŠ, J.: c. d., s. 84 a n.

¹⁴V protihabsburských povstaniach prvej polovice 17. storočia sa na oboch stranách zúčastnilo v priemere od 6 do 10 tisíc príslušníkov banderiálnych vojsk (NAGY, L.: Magyar hadsereg, c. d., s. 21 – 23).

la silná a pokiaľ sa tie črty jeho politiky, ktoré smerovali k absolutistickej forme panovania nestali príliš očividnými. Betlenovo centralizačné úsilie zákonite narážalo na jej stavovské záujmy, navyše hornouhorski veľmoži a šľachta ťažko znášali prejavy, ktorými, ako sa im zdalo, sa uprednostňovali predovšetkým mocenské záujmy Sedmohradska. Osobný a rodinný interer, rozmnožovanie vlastných majetkov na úkor cisárových prívržencov, taktizovanie neboli cudzie praktikám týchto opôr Betlena a neskôr Rákociho. Len čo sa bojové akcie preniesli do blízkosti ich panstiev a vojenské šťastie sa začalo obracať, prevažná väčšina z nich začala prejavovať zmierovacie tendencie s cisárskym dvorom. Samozrejme, aj usmerňovatelia habsburskej politiky sa snažili týchto, v kľúčových pozíciách sa nachádzajúcich magnátov získať, čo viedlo k rastu ich osobnej moci a vo všeobecnosti aj k rastu stavovskej moci na Slovensku.

Taktizovanie uhorskej šľachty viackrát kritizoval aj Betlen. Už v druhej polovici októbra 1619 v liste Jurajovi Rákocimu sa s'ázuje: „...vidím, že každý len to čaká, ako sa veci skončia, nikto nechce slúžiť, každý ľúbi iba považovanie doma... Šľachte je ľahké sedieť doma pri svojich ženách v teplých komnatách, ale nám je ťažké už sedemdesiat dní v poli sa brodiť, svoju krv prelievať za Uhorsko...“¹⁵ V inom liste píše: „Všetci páni veľmoži sa tak ťažko dávajú na vojenčenie, ako keby mali šliapnúť do ohňa.“¹⁶ Napriek týmto postojom za svoj rýchly postup cez Slovensko mohol Betlen vďačiť predovšetkým už spomínaným uhorským magnátom a tej časti šľachty, ktorá si zachovala neutralitu.¹⁷ Pravda, žiada sa poznamenať, že nadšenie uhorských veľmožov, strednej i drobnej šľachty, ale aj mestského a dedinského obyvateľstva v prospech protihabsburského odboja malo rôznu intenzitu nielen v rozličných fázach povstania, ale aj v jednotlivých regiónoch. Kým spravidla v počiatočných fázach protihabsburských vystúpení Betlena a Rákociho táto podpora bola silnejšia, po čase prerastala do pasivity, až odporu. Na východe Slovenska nadšenie pre protihabsburské hnutie bolo spravidla silnejšie než napr. na území slovenských stolíc ležiacich pri Váhu, kde sa šľachta a mestá k povstalcom pridávali veľmi často iba z vypočítavosti, zo strachu pred represáliami a z donútenia.¹⁸

Ďalej by som sa aspoň tézovite chcel dotknúť otázky účasti obyvateľov miest a poddaných na Slovensku na protihabsburských hnutiach počas oboch spomínaných povstaní.

Betlen si v prvých fázach povstania dokázal vcelku zabezpečiť podporu mestského obyvateľstva na Slovensku, ktoré od neho očakávalo ochranu proti rastúcemu tlaku šľachty, zabezpečenie náboženskej slobody pre protestantov a ktorému vyhovovali aj niektoré konjunktúrálné výhody vyplývajúce z jeho hospodárskej politiky a zbrojné objednávky. Táto podpora však mala relatívny charakter a až na výnimky aj tu platil už uvedený poznatok o jej časovej ohraničenosti. Na východe Slovenska bola spolupráca s povstalcami zreteľnejšia a úprimnejšia, ale na západnom Slovensku často prevažovali sympatie k panovníkovi.¹⁹ Samozrejme, hľadiská určujúce záchranu života a majetku aj tu hrali dôležitú, často primárnu úlohu. Podiel na sympatiách k tej či onej strane závisel od mnohých ďalších faktorov, akými bol napr. vzťah vojska k mestskému obyvateľstvu, etnická a náboženská príslušnosť obyvateľov atď. Postoj miest pre vodcov bojujúcich strán bol dôležitý nielen z hľadiska strategického, ako obranných a zásobovacích centier, ale aj ako daňových poplatníkov a dodávateľov určitého počtu vojakov. Na Slovensku osobitný význam mali banské mestá, ktoré boli silným lákadlom pre všet-

¹⁵Bethlen Gábor emlékezete. Budapest 1980, s. 205.

¹⁶Citované podľa DANGL, V. - KOPČAN, V.: c. d., s. 140.

¹⁷Mikuláš Esterházi, ktorý zostal verný Ferdinandovi II. roku 1919, uvádza 30 veľmožov, ktorí na území kráľovského Uhorska podporujú Bethlena z presvedčenia a ďalších 28 veľkých pozemkových vlastníkov, ktorí sa na stranu sedmohradskeho kniežata pridali z donútenia. (NAGY, L.: A „bibliás őrálló" fejedelem. I. Rákóczi György a magyar históriában. Budapest 1984, s. 47 – 49).

¹⁸MRVA, I.: Habsburgovci a protihabsburské povstania na Slovensku. In: Slovensko a habsburská monarchia v 16. – 17. storočí. Bratislava 1994, s. 42 – 43.

¹⁹Napr. meštania Bratislavy sa už v apríli dohodli s palatínom Forgáčom o odovzdaní mesta cisárskym. Ich príklad nasledovali Trnava, Modra, Svätý Jur a Pezinok. (LUKINICH, I.: Bethlen Gábor és Pozsony város 1619 – 1621. In: Századok, 1921, s. 208 – 210).

ky bojujúce strany. Štyrikrát prešli z cisárskych rúk do Betlenových. Povstalci, ale často aj cisárski žoldnieri, keď opúšťali okolie banských miest spravidla ich vydrancovali, vyplenili pokladnice banských komôr, odviezli zásoby surovín, poloprodukty i hotové výrobky. Obyvatelia týchto miest, aby sa vyhli represáliám, platili aj výpalné a radšej sa vykupovali. Betlen dokonca presídl'oval haviarov a banských odborníkov do svojich baní v Sedmohradsku.²⁰ Vinou bojov sa banské zariadenia znehodnocovali, takže banské podnikanie sa ocitlo na pokraji záhuby. Drancovali tu aj Betlenovi protestantskí spojenci, Turci, ale i cisárski žoldnieri. Niet sa čo diviť, keď za takejto situácie určujúcim prvkom v postoji obyvateľstva bolo úsilie vyhnúť sa represáliám, zdĺhavému obliehaniu a iným negatívnym javom, ktoré so sebou prinášalo vojenské riešenie problémov. Charakteristika Betlenovho prívrženca Gašpara Plešháziho o postoji mestského obyvateľstva v tomto období sa zdá výstižná. Píše: „...všetko činia coacta (z prinútenia) a nie ex amore patriae (lásky k vlasti)“²¹

Najväčšiu ťarchu riešenia dobových problémov ozbrojenými prostriedkami a ich dôsledky niesli na svojich bedrách poddaní. Postoj slovenského vidieckeho obyvateľstva, predovšetkým poddaných, k protihabsburským povstaniam určovali rozličné okolnosti. Mali pôvod v konkrétnom vzťahu a správaní vojsk oboch strán, postoji príslušných zemepánov a vrchností k hnutiu, náboženskom vyznaní obyvateľstva, miere pôsobenia náboženského a sociálneho útlaku, tlaku rekatolizácie, odmietavom postoji k Turkom, ktorí vodcov povstania podporovali a v iných objektívnych i subjektívnych činiteľoch. Spravidla prvotné sympatie a nádeje sa predlžovaním vojny menili vo svoj opak. Máme údaje o podpore Betlenovho povstania skupinami slovenských ozbrojencov, ale aj o negatívnom postoji a ozbrojených sedliackych pohyboch namierených proti nemu. Sám Betlen v jednom zo svojich listov napísal: „Ľud na Spiši, v Liptove a inde sa správal tak, ako by sme boli jeho nepriateľmi. Pred postupujúcimi vojskami zaháňal dobytok do hôr a sám sa v nich skrýval.“²² V marci 1621 sa vzbúrili roľníci Trenčianskej stolice a uvážnili Betlenových prívržencov, ktorí boli do tejto oblasti odvedení na ubytovanie.²³

Betlen sa opieral predovšetkým o platené oddiely hajdúchov, vojakov pohraničných pevností, panské bandérie a vcelku dobre vycvičené aj keď početne menšie kniežacie oddiely. Nejavil teda väčší záujem o účasť poddaných zo Slovenska vo svojom vojsku. Tá bola aj výrazne menšia než napr. za Bočkajovho povstania.

Počas vojny Juraja I. Rákociho proti Ferdinandovi III. došlo na Slovensku k veľkým sedliackym hnutiam. Niektorí historici dokonca pripustili, že konečný úder ustupujúcim cisárskym jednotkám tu roku 1644 nezasadili Rákociho vojská, ale ozbrojení poddaní. Na Spiši sedliaci uzavreli dôležité prechody cez kopce a bránili zásobovaniu žoldnierskych vojsk. Varadínsky biskup hlásil v júni 1644 Esterháziemu, že roľníci zo Spiša, Šariša, Gemera a Turnianskej stolice sa ozbrojili a podporujú sedmohradské knieža. Ján Keméň vo svojich spomienkach píše, že v oblasti Fatry, keď cisárski vojaci zašli do lesov „Slováci ich zabíjali, roznášali.“²⁴ Mohli by sme uviesť ďalšie údaje o účasti slovenských poddaných na ozbrojenom hnutí Rákociho, ale aj o ich účasti na opačnej strane. A to najmä roku 1645. Ten istý Keméň sa už v tom čase sťažoval županovi Trenčianskej stolice na nepriateľský postoj obyvateľstva tejto oblasti. Hnutie slovenských poddaných proti drancujúcim hajdúchom sa rozohorelo v júni a v júli 1645

²⁰Podrobnejšie VOZÁR, J.: Stredoslovenské banské mestá a protihabsburské povstania v prvej tretine 17. storočia. In: Historický časopis, 33, 1985, č. 1, s. 85 – 98; VOZÁR, J.: Formy vykorisťovania a zápasov banského robotníctva na Slovensku v období neskorého feudalizmu (I. časť). In: Historický časopis, 25, 1977, č. 1, s. 27 – 72. (II. časť), č. 3, s. 341 – 367; VOZÁR, J.: Habsburský panovnícky dvor a slovenské baníctvo v 16. – 18. storočí. In: Historický časopis, 38, 1990, č. 6, s. 819 – 843. V roku 1620 Betlen po svojej návšteve v Kremnici presídlil do Sedmohradska 100 baníkov a 20 minciarov. V januári 1622 prišlo do Sedmohradska 500 baníkov aj s rodinami. Počas svojho ťaženia roku 1623 poslal do Sedmohradska ďalších haviarov.

²¹Magyar történelmi tár, zv. XXVII., s. 63 – 64.

²²Citované podľa DANGL, V. – KOPČAN, V.: c. d., s. 140.

²³Magyar történelmi tár, zv. XXVII., s. 25 – 26. Tiež NAGY, L.: Megint fölszánt, c. d., s. 67.

²⁴DANGL, V. – KOPČAN, V.: c. d., s. 151.

v priláhlych oblastiach Malých Karpát. Dosiahlo takých rozmerov, že sa ho vo svoj prospech pokúsil využiť aj panovník a cisárska šľachta. Sám Rákoci priznal, že mu tu sedliaci spôsobili väčšie straty ako cisárske oddiely.²⁵ Sedliactvo hajdúchov na južnom Slovensku „zabíjalo a rúbalo až po Rimavskú Sobotu“ píše v jednom zo svojich listov.²⁶ Tu opäť badať rozdiely postojov v časovom horizonte i podľa regiónov. V tejto súvislosti však treba podčiarknuť, že napriek ťažkostiam, ktoré ozbrojení poddaní na Slovensku spôsobili obom bojujúcim stranám, netvorili nikdy z hľadiska vojenského určujúcu bojovú silu. Ich bojová hodnota bola nízka, iba ťažko sa dala porovnať s vojenskými kvalitami západoeurópskych žoldnierov a nedosahovala ani úroveň platených hajdúskych vojenských oddielov.

Vojská povstaleckých sedmohradských kniežat v boji s Habsburgovcami v prvej polovici 17. storočia sa opierali predovšetkým o tureckú podporu. Sporadicky sa na ťaženiach sedmohradských kniežat podieľali aj valašské a moldavské vojská, aj keď ich pôsobenie sa obmedzovalo skôr na Sedmohradsko. Povstania Gabriela Betlena a Juraja I. Rákociho v širšom ponímaní boli súčasťou vojenských akcií tridsaťročnej vojny a prebiehali v rámci a ako súčasť širšej protihabsburskej koalície. Betlen, ako sme už naznačili, úzko spolupracoval aj s českými a moravskými stavovskými vojskami a na Slovensku sa jeho vojská kontaktovali s oddielmi žoldnierskeho veliteľa Ernesta Mansfelda a kniežat'a Sasko-Weimarského. Protihabsburská vojna Juraja I. Rákociho sa opierala o spoluprácu so Švédmi a Francúzmi. Tieto hnutia figurovali aj v strategických plánoch západoeurópskych protestantských stratégov, aj keď nie ako bojiská prvoradého významu, ako si to napr. predstavoval Betlen, ale skôr ako odpútavacie vojenské akcie na oslabenie a viazanie habsburských síl. A naopak, vývoj na bojiskách v západnej a severozápadnej Európe ovplyvňoval v nemalej miere aj strategické plány Betlena a Rákociho. Oba svoje ozbrojené ťaženia začali až vtedy, keď sa im vývoj situácie na bojiskách tridsaťročnej vojny zdal priaznivý a usilovali sa udržovať živé diplomatické kontakty s krajinami, ktoré boli na protihabsburskom boji zainteresované. Pri samotných vojenských akciách, ako sme na to už poukázali, bolo hlavnou strategickou základňou Slovensko. Už inou otázkou je, do akej miery si priemerní účastníci týchto povstaní uvedomovali širšie vojenské, politické a diplomatické súvislosti v nadväznosti na európsky konflikt. Doterajšie výsledky bádania naznačujú, že informácie o priebehu vojenských akcií, vyhratých a prehratých bitkách aj na iných bojiskách tu dosť silne rezonovali. Prísľub vojenskej pomoci zo zahraničia na vojská povstalcov vplýval povzbudzujúco, aj keď turecká účasť v týchto bojoch mala kontroverzné pôsobenie a robila vodcom týchto povstaní nemalé problémy. Otázka, do akej miery tieto faktory ovplyvňovali rozhodnutia jednotlivcov a skupín obyvateľstva na Slovensku, však ešte čaká na odpoveď.

Zaujímavou črtou protihabsburských stavovských povstaní tohto obdobia bolo, že vojenské úspechy a konečné zámery povstalcov sa dosahovali nie bitkami, ale vyčerpaním síl protivníka, decimovaním početného stavu cisárskych vojsk, zlomením ich morálnej odolnosti a následnou diplomaciou. Na rozdiel od habsburskej strany, kde panovník riadením vojenských akcií poveroval ostrieľaných žoldnierskych veliteľov, akými boli Juraj Basta, Henri Dampierre, Karol Buquoy, Albrecht Valdštejn, Antonio Caraffa, na čele protihabsburských vojsk stáli a riadenie vojenských akcií od začiatku do konca usmerňovali povstalecké kniežatá. Tým dochádzalo k bezprostrednému prepojeniu hlavnej vojenskej, vojvodcovskej a politickej moci do jedných rúk. Pri vojenskostrategických rozhodnutiach to malo svoje výhody, ale aj nevýhody. Jednou zo zásadných špecifik vojensktva protihabsburských hnutí bolo, že kým habsburská vojenská stratégia v Uhorsku v dôsledku vojen s Turkami sa stala v zásade stratégiou obrannou, v povstaleckých vojskách mala útočný charakter. Túto stratégiu nediktovali iba vojenskopolitické ciele, ale aj sama štruktúra a bojaschopnosť povstaleckých vojsk. Domnievam sa, že treba dať za pravdu tým vojenským historikom, ktorí tvrdia, že vodcovia stavovských hnutí

²⁵BEKE, A. – BARABÁS, S.: I. Rákóczi György és a Porta. Budapest 1888, s. 776; NAGY, L.: c. d., s. 69.

²⁶DANGL, V.: Slovensko vo víre, c. d., s. 127.

veľmi rýchlo spoznali, že vojenskými prostriedkami na viac, ako na územné rozšírenie svojej moci nemajú. V tomto smere neboli vytvorené ani dostatočné zahraničnopolitické, ani vnútorné, ani vojenské predpoklady. Bez diplomatickej a vojenskej pomoci zahraničia, predovšetkým Turkov, by tieto protihabsburské povstania neboli dosiahli také úspechy, aké dosiahli a zrejme boli po čase odsúdené na vojenské fiasko. Cisársky dvor svoju protipovstaleckú vojenskú politiku prispôboval svojej politike a vojenskopolitickým zámerom voči tureckej ríši a vojenskej situácii na západných bojiskách tridsaťročnej vojny. A v prvej polovici 17. storočia tu jednoznačne prevládala snaha zachovať status quo, nevyprovokovať vojnu s Osmanskou ríšou a prednostne vyriešiť problémy na západe.

Pre úplnosť treba poznamenať, že po uzavretí Žitavského mieru roku 1606 ani Turci nemali záujem na vyprovokovaní vojny s Habsburgovcami. Usilovali sa predovšetkým ťažiť zo sporov medzi cisárom a sedmohradskými kniežatami a tejto politike podriaďovali aj svoju vojenskú podporu vodcom protihabsburských stavovských povstaní v čase tridsaťročnej vojny. Dbali však o to, aby táto podpora nepresiahla hranicu, ktorá by ich vtiahla do osudového konfliktu európskych krajín. Okrem toho Osmanská ríša žiarlivo strážila, aby moc a nezávislosť Sedmohradska nevzrástli natoľko, žeby sa dokázalo vymknúť osmanskej kontrole. Prelínanie oboch týchto prvkov možno napr. sledovať aj na postoji k Jurajovi I. Rákocimu pri jeho postupe cez Slovensko v lete 1645 a úsilí spojiť sa so Švédmi obliehajúcimi Brno. Porta s výpravou pôvodne súhlasila, ale keď sa čoraz viac začalo schyľovať k vojne Osmanov s Benátkami a s maltežským rádom o Krétu a spojenectvo Rákociho s dovtedy víťaziaci Švédmi mohlo zvýšiť vojenskú prestíž sedmohradského kniežata, navyše skomplikovať vojenskú situáciu Osmanov na západných hraniciach, sultán vyzval Rákociho, aby svoj postup zastavil, a aby sa „knieža choval podľa rozkazu mocného sultána“²⁷ Podobných príkladov, ktoré dokumentujú politiku Osmanskej ríše počas tridsaťročnej vojny, by sme našli viac. Betlenovo i Rákociho povstanie teda z hľadiska medzinárodných vojenských diania malo do určitej miery vymedzený priestor a dosah pôsobenia.

Sedmohradsko aj v tridsaťročnej vojne zostávalo územím, kde sa stretali habsburské a turecké záujmy a blízke okolie, vrátane východných častí Slovenska boli do týchto sporov ustavične vtáňované. Je zaujímavé, že práve počas tridsaťročnej vojny sa v osmanských politických kruhoch začal používať nový štátprávny pojem pre územie medzi Sedmohradskom a kráľovským Uhorskom, teda pre územie, ktorej prevažnú časť tvorilo dnešné Slovensko. Tento pojem – Orta Madžar – vo voľnom preklade Stredné Uhorsko²⁸, svedčí aj o raste strategicko-dôležitosti tohto územia.

V. D A N G L: ZU EINIGENTRATEGISCHEN FRAGEN DER STELLUNG DER SLOWAKEN IN DEM DREIßIGJÄHRIGEN KRIEG

Der Autor konzentrierte sich auf drei fundamentale Faktoren die am meisten das militärische Geschehen in der Zeit des dreißigjährigen Krieges im Territorium der heutigen Slowakei beeinflusst haben. Diese hatten einen großen Anteil an den Entscheidungen von taktischer und strategischer Natur der militärischen Stäbe der kämpfenden Parteien. Es waren: der geographischer Anteil, das Problem der strategischen Wichtigkeit der Festungssysteme im Slowakischen Territorium und die Haltung und Teilnahme der Landbevölkerung an den bewaffneten Bewegungen wie auch der Kampf in der häuslichen Umgebung.

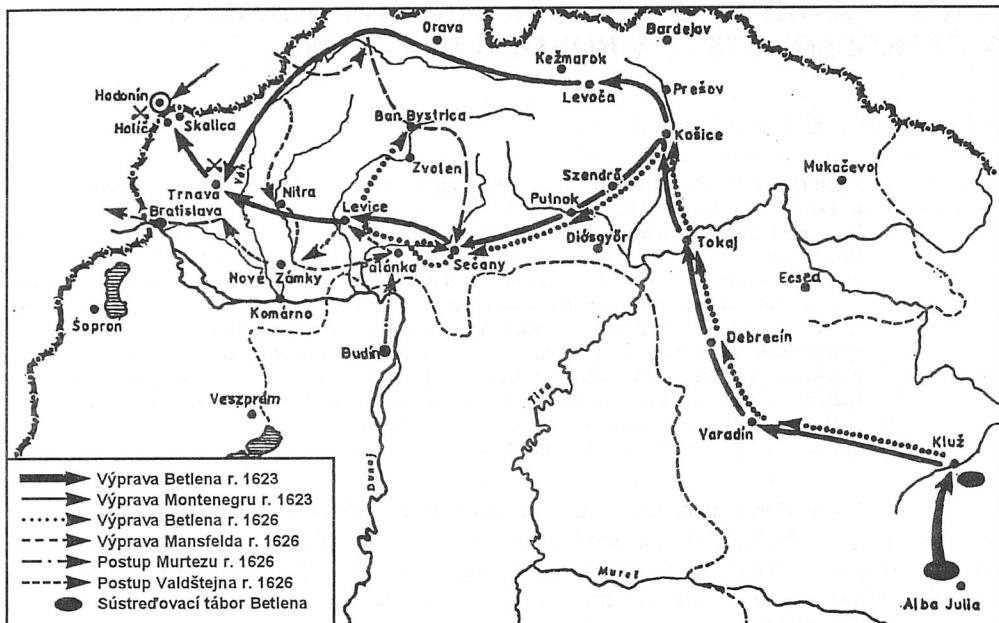
Das Territorium der Slowakei war dank des natürlichen Reliefs aus der nördlichen Seite leicht zu verteidigen, obwohl man aus Polen einige Invasionen gegen die Führer der Ständenaufstände unternahm. Militärisch viel mehr verwundbar war das Territorium aus dem Süden, Südosten und Südwesten und das vor allem aus der Region der Donaniederung und aus den Niederungen der Flüsse Tisa, Laborec, Hornád, der Ostslowakischen Niederung, aus dem Gebirge Matra, entlang der Flüsse Slaná, Ipeľ, Hron, Nitra und Váh. Die unbeständige Ostgrenze mit dem Osmanischen Reich bedeutete eine permanente Gefahr größerer und kleinerer Einfälle und Unruhen im diesem Gebiet. Be-

²⁷Citované podľa KOPČAN, V.: c. d., s. 118.

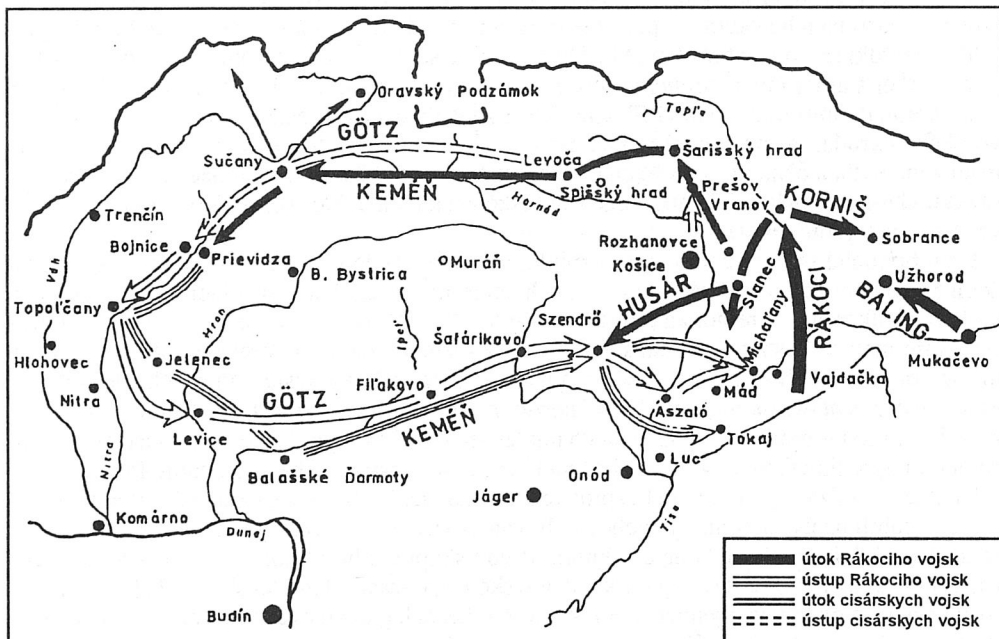
²⁸KOPČAN, V.: Zur historischen und geographischen Abgrenzung der osmanischen Bezeichnung „Orta Macar“ (Mittelungarn). *Asian and African Studies*, 17, 1981, s. 83.

sonders nach dem Durchbruch der Verteidigungslinie an dem Fluß Ipeľ, wo man auch die Hauptkommunikationssysteme am Land und in den Gewässern vernichtet hat, die von Osten nach Westen und von der Mittelslowakei nach Wien führten. Die Ausfahrten von Gabriel Bethlen und Juraj I. Rákoci, welche sich auch dem dreißigjährigen Krieg angeschlossen haben, führten durch das Territorium der Slowakei von Osten nach Westen durch die Flußtäler und Straßenverbindungen, gerade durch diese Routen. Neben den geographischen Gegebenheiten unseres Gebietes wurde die Richtung und Intensität der Militärischen Feldzüge auch durch die Kette der Verteidigungseinrichtungen und damit zusammenhängende Haltung der Eigentümer - der ungarischen Magnaten und des Adels bestimmt. Aus den ungarischen Festungen und Burgen der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts war annähernd nur die Hälfte im königlichen Besitz, die meisten an der Route der antihabsburgischen Armeen liegende Burgen waren in der Hand der ungarischen Protestantischen Magnaten, die mit den Rebellen sympathisierten. Im Verlauf von zwei Monaten des Jahres 1619 gewann Bethlen im Oberen und Unteren Ungarn mehr als 50 Burgen, wobei er die Hälfte unter seine Kontrolle durch die Eigentümer bekam. Für Bethlen war von entscheidender Bedeutung der Fakt, daß er die Unterstützung von so wichtigen Magnaten, wie Juraj Rákoci, Juraj Séči, Imrich und Stanislav Turzo, Gašpar Ilésházi und František Baťán gewann. Diese haben ihm ermöglicht daß er sich ganze Regionen bemächtigte und vermittelten ihm auch Kontakte mit Armeen der tschechischen und mährischen Stände. Bethlen wurde von dem oberungarischen protestantischen Adel nur soweit unterstützt, bis die militärische Situation der Aufständischen stark schien und soweit sich die Züge seiner Politik, die zu einer absolutistischen Herrschaftsform führten, nicht allzu offensichtlich zeigten. Die Taktik des ungarischen Adels kritisierte oftmals auch Bethlen. Das maßgebende Element für die Haltung der städtischen Bevölkerung gegenüber dem Aufstand des Bethlen und Rákoci war die Bestrebung den Repressalien und anderen negativen Erscheinungen, die die militärische Lösung mit sich brachte, auszuweichen. Die anfänglichen Sympathien für die Aufständischen bei den slowakischen Untertanen wendeten sich mit dem Verlängern des Krieges in deren Gegenteil. Wir haben Hinweise auf die Unterstützung der Bewegung von Bethlen und Rákoci durch bewaffnete Slowaken, aber auch über negative Stellungen und bewaffnete Bauernaktionen gegen diese Bewegung.

Die Heere der Aufständischen siebenbürgischen Fürsten stützten sich bei den Kämpfen gegen die Habsburger hauptsächlich auf türkische Hilfe. Bethlen kooperierte eng auch mit den tschechischen und mährischen Armeen der Stände und in der Slowakei kam es zum Kontakt zwischen seinem Heer und den Truppen von Ernst Mansfeld so wie auch den Truppen des Fürsten von Sachsen-Weimar. Der gegenhabsburgische Krieg des Juraj I. Rákoci knüpfte am meisten an die Zusammenarbeit mit den Schweden und Franzosen an. Diese Bewegungen zeigten sich auch in den strategischen Plänen der westeuropäischen protestantischen Strategen. Ohne die diplomatische und militärische Unterstützung des Auslandes, vor allem der Türken, hätten diese Aufstände niemals solchen Erfolg erreicht. Man muß gleichzeitig bedenken, daß der kaiserliche Hof seine militärische Politik gegen die Aufständischen der militärischen Situation an den westlichen Schlachtfeldern des dreißigjährigen Krieges anpaßte. Er bemühte sich vorzüglich Probleme im Westen zu lösen und an dem beobachteten Territorium den Status quo beizubehalten und keinen vorzeitigen Krieg gegen den Osmanischen Reich zu provozieren. Um der Vollständigkeitswillen muß man anmerken, daß auch die Türken versuchten aus den Streitigkeiten zwischen dem Kaiser und den siebenbürgischen Fürsten deren Nutzen zu ziehen und hatten auch kein Interesse an einer neuen militärischen Konfrontation mit den Habsburgern. Das bedeutet also, der Aufstand des Bethlen und Rákoci hatte aus dem Blickpunkt des internationalen militärischen Geschehen nur einen begrenzten Bereich und Tragweite des Einflusses.

Výprava G. Betlena r. 1623 a r. 1626

Pohyby vojsk Juraja II. Rákociho a cisárskych síl na území Slovenska od júna do novembra 1644